

OSMANLI ARŞIV BELGELERİNDE LAZKİYE NUSAYRİLERİ (19.YÜZYIL)

Uğur AKBULUT¹

ÖZET

Bu çalışmada Lazkiye'de yaşayan Nusayriler incelenmiştir. Kaynağını Osmanlı arşiv belgelerinin oluşturduğu araştırmada, Nusayrilerin merkezi ve mahalli idare ile olan ilişkileri ele alınmıştır. Lazkiye Nusayrileri, hem devlete hem de komşularına birtakım sıkıntılar çıkarıyorlardı. Vergilerini vermedikleri gibi çevre kaza ve köylere de saldırılar düzenleyerek sık sık huzurun bozulmasına neden oluyorlardı. XIX. yüzyılın sonlarına doğru ise Nusayrilerin neredeyse toplu olarak eski inançlarını terk ederek Sünniliğe geçiş yaptıkları görülüyor. Bölgede faaliyet gösteren misyoner okullarına karşı Osmanlı Devleti de Lazkiye'de okullar açarak onların Sünniliğe geçmesini sağladı. Ardından da onlara İslam dininin kurallarını anlatmak için okullar ve mescitler inşa ettirdi. Fakat proje iyi yönetilemediği gibi I. Dünya Savaşı'nın çıkması da istenen sonucun alınmasını engellemiştir.

Anahtar Kelimeler: Lazkiye, Nusayrî, Suriye, Beyrut, Sayda, Lübnan, 19. Yüzyıl, II. Abdülhamid

THE NUSAIRIS OF LATAKIA IN OTTOMAN ARCHIVE DOCUMENTS (19th CENTURY)

ABSTRACT

In this study, Nusairis who lived in Latakia were studied. In the study the source of which consisted of Ottoman archive documents, the relationship of Nusairis with the central and rural governments were sought. Latakia Nusairis caused some problems to the Empire and neighbour countries. They did not pay their taxes and also, constantly caused troubles by frequently attacking the villages in the surrounding. It is seen that, towards the ends of the 19th century, almost all Nusairis quitted their old beliefs and adopted Sunni Islam. Ottoman State led them to adopt Sunni Islam by opening schools in Latakia against the schools of missionary in the area. Afterwards, the empire founded some schools and mosques to teach them the principles of Islam. However, since the project was not successfully directed and First World War broke out, the expected outcomes could not be reached.

Keywords: Latakia, Nusairi, Syria, Beirut, Saida, Lebanon, 19th Century, Abdulhamid II

¹ * Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi ABD, (uakbulut@atauni.edu.tr), ERZURUM.

Giriş

Lazkiye, Suriye'nin Akdeniz kıyısında bulunan büyük bir liman kentidir. Konumu dolayısıyla üzerinde bir hayli mücadelenin yaşandığı Lazkiye, eski bir Fenike şehri olup Seleucus Nicator tarafından annesine atfen Laodicea adıyla yeniden inşa edilmiştir. (Dearborn, 1819/II: 152; Volney, 1805/II: 147; Elisséeff, 1986: 590). M.Ö. 65 tarihinde Pompey tarafından Roma hâkimiyetine alınan şehir, bu dönemde yaşanan iç savaşlar nedeniyle bir hayli tahribata uğramıştır. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma toprakları içerisinde kalan Lazkiye, Iustinianus zamanında Theodorias eyaletinin merkezi oldu. İslam'ın yayılma sürecinde Müslümanların eline geçen bu bölge, daha sonra yeniden Bizans topraklarına katıldı (Buzpınar, 2003:117).

1086 yılında Selçuklu Sultanı Melikşah, Antakya ile birlikte Lazkiye ve çevresine de hâkim olmuştur (Sevim, 1989: 64-65). Fakat bu hâkimiyet çok uzun sürmeyecek, daha I. Haçlı seferi sırasında 1098 yılında yine Antakya ile aynı kaderi paylaşarak Haçlıların eline geçecektir. Lazkiye, Haçlılar çağında kıyı şeridindeki diğer şehirlere oranla daha az önemli olmuştur. Bunda kutsal topraklara olan uzaklığı yanında, şehirdeki Hristiyan ve Müslümanların sürekli çekişmesinin de etkisi vardır. (Robinson, 1837: 367).

Haçlıların eline geçtikten sonra bu bölge Haçlılar ve Bizans arasında sık sık el değiştirmişti. 1103 yılında Danişmentlilere esir düşen Antakya Prensi Bohemond'un yerine naiplik eden yeğeni Tancred, Lazkiye'yi ele geçirdi ise de Bohemond geri geldikten sonra bölgeye taarruz eden Bizanslılar Lazkiye limanı ve kentini tekrar aldılar. Fakat Tancred, 1108'de Lazkiye'yi yeniden ele geçirdi (Runciman, 1987: 28, 44; Holt, 2007: 44; Heyd, 2000: 343). 1188 senesinde Selahaddin Eyyubi tarafından ele geçirilen Lazkiye, Halep'e bağlanmıştır (Elisséeff, 1986: 591). 1260 yılında tekrar Antakya Haçlılarının eline geçmiş, 1287'de ise bölgedeki Haçlı hâkimiyetine son veren Memlûkların idaresi altına girmiştir (Buzpınar, 2003: 117). Baybars'ın halefi Kalavun tarafından bölgenin ele geçirilmesi, ticaret tarihi için de önemli olmuştur. Çünkü Lazkiye, Halep ve Fırat ülkeleri aracılığıyla doğu ile çok geniş ticari ilişkilerde bulunuyor ve batılı tacirler baharat ve diğer ticari malları almak için hep buraya uğruyordu. Bu nedenle toptan ticaretin önemli bir merkezi olan Lazkiye, İskenderiyeli tacirlerin hasedine maruz kalıyordu (Heyd, 2000: 395-396).

Yavuz Sultan Selim zamanında 1516 ve 1517 yıllarında Memlûklarla yapılan savaşlar sonunda Suriye ve Mısır Osmanlı hâkimiyetine girince Lazkiye de Osmanlı topraklarına katılmıştır. Lazkiye, 16 Şubat 1518 tarihinde kurulan Şam Beylerbeyliğine dâhil edilmiştir. 1522 yılına ait Şam Beylerbeyliği idari taksimatına göre Lazkiye, Trablusşam Sancağının Cebele kazasına bağlı bir nahiyedir. 1523 yılında ise Lazkiye, Trablusşam'ın en büyük nahiyelerinden olup 672 hane, 137 mücerred, 44 imam vergi nüfusu vardır. XVI. yüzyılın sonuna doğru ise Cebele Kazası sancak yapılmış ve Lazkiye bu sancağa bağlı nahiyeye olma özelliğini devam ettirmiştir (Çakar, 2003: 356-370).

Lazkiye, bir liman kenti olarak Osmanlı Döneminde de önemini devam ettirmiştir. Buradan ihraç edilen en önemli ve ticari olarak kıymetli ürünlerin başında tütün gelmektedir. Lazkiye tütünü tüm dünyada şöret kazanmıştır. Onu zeytin takip eder (Volney, 1805/II: 141-147). Bilhassa Dimyat'a tütün gönderilerek karşılığında pirinç alınırdı. (Dearborn, 1819/II:

152). Tütün ve zeytinin ardından pamuk ve ham ipek gelir. Fakat ihracat genelde yakın çevre ile sınırlı idi. Bu mallar büyük oranda Beyrut ve İskenderun'a gönderilirken nadiren gemiler bahsi geçen malları Avrupa'ya taşırdı. Buna karşılık ithalata bakıldığında ise Mısır'dan pirinç, Kıbrıs'tan şarap ve İngiltere'den çeşitli mamul maddeler alınırdı (Robinson, 1837: 365).

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı sırasında Suriye ve bir kısım Anadolu toprakları isyancıların eline geçti. 1831-1840 yılları arasındaki dönemde Lazkiye'nin de içinde bulunduğu bölge Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa idaresi altında kaldı. Bu dönemde farklı etnik ve dini grupları silahsızlandırma, mecburi askerlik ve yüksek vergiler ciddi hoşnutsuzluğa yol açtı. Nitekim 1834 yılında Şam, Halep, Beyrut, Lazkiye ve Antakya'yı içine alan bölgede Nusayrî isyanı patlak verdi. Özellikle Lazkiye ve Asi Nehri arasındaki dağlık bölgede yaşayan Nusayrîler yaklaşık üç ay İbrahim Paşa kuvvetlerini meşgul etti. Üzerlerine gönderilen kuvvetleri mağlup eden Nusayrîlerin isyanı, ancak düzenli birlikler tarafından bastırılabilmiştir. Fakat bu arada pek çok köy tahrip edilmiş ve çok sayıda insan öldürülmüştür (Samur, 1995: 75-76; Altundağ, 1944: 237). Bu isyan sadece o döneme has bir durum değildir. Nusayrîler Osmanlı idaresine karşı da benzer ayaklanmalar çıkarmışlardır. Nitekim 1816 (1231) tarihli Sayda Valisi Süleyman Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği tahriratta; "re'âyâ ve berâyânın himâyet ve sıyânetleri husûsuna dikkat ve Nusayrî Cibâlinin dahi nizâmına mübâderet olunmakta iken eşkiyâ-i merkûme tekrâr başgösterüb lede'l-mukâbele bu def'a dâhi rû'esâ-yı Nusayrîden on bir neferinin ru'ûs maktû'aları ahz ve taht-ı râbitaya idhâl olundığından mukâteleye hâcet kalmayub 'askerin 'avdetleriychün tahrîrât gönderilmiş idüğü ifâdesiyle zıkr olunan ru'ûs-ı maktû'a çifte tâtârile irsâl olındığı" söylenmektedir. Yani Nusayrî Dağı'nda eşkiyaların reisi olan on kişinin başı kesilmişti (BA, HAT: 24895). Bu da özellikle Cibal Nusayrîlerinin, yalnızca İbrahim Paşa'nın yönetim şekline değil genel olarak yönetenlerle sorunları olduğunu göstermektedir.

Mehmet Ali Paşa isyanı son bulduktan sonra Lazkiye'nin de içinde bulunduğu bölge yeniden Osmanlı idaresine girmiştir. Osmanlı yönetimi Lübnan ve Anti Lübnan¹ dağlarındaki mahallî feodal idareye dokunmamış, buradaki feodal beyler Sayda Valisi'ne bağlı olmakla beraber yarı bağımsız bir idare yürütmeye devam etmişlerdir (Ülman, 1966: 3).

Önceleri Şam ve daha sonra Sayda vilayetlerine bağlı olan Lazkiye, 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne göre kurulan Suriye vilayetine bağlandı.² Böylece Lazkiye, Suriye vilayeti-nin Trablus sancağına bağlı bir kaza merkezi hâline geldi. 1880 yılında ise sancak merkezi

1 Büyük Suriye bölgesi, kıyıya paralel olarak uzanan iki sıradağ dizisiyle bunların arasında kalan uzun ve dar vadilerden oluşur. Yer yer 3000 metreyi bulan yüksekliğiyle bu sıradağların ilkinde Lübnan, ikincisine ise Anti-Lübnan dağları adı verilir. Lübnan dağları, Akdeniz'e paralel olarak Anadolu'nun güneyinde bulunan Trablusşam'dan Suriye kıyılarının ortalarına düşen Sayda'ya kadar uzanır. Akdeniz ile Lübnanların batı etekleri arasında üzerinde Trablusşam, Beyrut ve Sayda şehirleri bulunan oldukça dar fakat çok verimli bir toprak şeridi vardır. Bu dağlar ormancılığa ve tarıma çok elverişlidir. Lübnan ve Anti Lübnan arasında kalan vadi Bika Vadisidir. Bu vadiden Beyrut'tan Şam'a giden yol geçer. Bika vadisinin doğusunda Lübnan Dağlarına paralel olarak uzanan Anti Lübnan Dağları yükselir. Bu dağların doğusunda da önce Şam ovası ardından da Suriye çölü uzanır. Şam ovası Anti Lübnan'dan inen sularla ne kadar verimliyse, sudan yoksun Suriye çölü de o kadar kuru ve verimsizdir. Genel olarak dümdüz uzanan bu çöl yalnız bir yerde, Şam'ın güneyinde yeniden yükselir. Ürdün ırmağının doğusuna düşen bu kayalık bölgenin adı Havran'dır (Ülman, 1966: 3-4).

2 Bu idari değişimleri kullanılan belgelerden de takip etmek mümkündür.

oldu. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Beyrut'un bir liman kenti olarak hızla gelişmesi Lazkiye'nin önemini azalttı. Öyle ki Beyrut 1887 yılında vilayet statüsüne yükselirken, Lazkiye de bu vilayete bağlı bir sancak olmuştu. Bu durum Osmanlı döneminin sonuna kadar devam etmiştir (Buzpınar, 2003:117-118).

1881/1882-1893 Osmanlı genel nüfus sayımına bakıldığında Lazkiye, Beyrut vilayetine bağlı sancaklardan biri olup Cebele, Markab ve Sahyun bu sancağa bağlı kazalardır. Lazkiye¹ sancağının toplam nüfusu 117.471 olup, Lazkiye merkez kazasının nüfusu 39.976 kişidir (Karpas, 2003: 168-169). Lazkiye'de özellikle dağlık kesimlerde nüfusun büyük bir kısmını Nusayriler oluşturmaktadır (Hartman, 1882: 152). Genel olarak bakıldığında ise Nusayriler, Osmanlı döneminde Kuzeybatı Suriye'nin dağlık kesimleri ile Lazkiye ve Hama'nın çevresindeki ovalarda yaşamakta idi (Talhamy, 2008: 894).

1310 yılı Beyrut Vilâyet Salnamesi'nde Lazkiye sancağı dört kaza ve iki nahiyeden oluşmaktadır. Kazalar, Merkez, Cebele, Sahyun ve Markab olup; nahiyeler ise merkez kazaya bağlı Bary ve Bucak ile Markab'a bağlı Kadmus'tur (BVS/1310: 421).

Osmanlı Devleti bölgede yaşayan Nusayrileri Müslüman nüfus içerisinde saydığı için Nusayrilerin sayısını net olarak tespit etmek kolay değildir. Fakat Lazkiye mutasarrıfı, 14 Kasım 1890 (1 Rebiülahir 1308) tarihli yazısında, Cebel-i Lübnan ile Kozan Dağları arasındaki Nusayrilerin 120.000'den fazla olduğunu ifade eder. Bu rakam, Lazkiye Sancağı ile Antakya kazalarında yaşayan Nusayrilerin toplamıdır (BA, Y.PRK.UM: 19/70). 1310 tarihli Beyrut Vilâyet Salnamesi'nde ise Lazkiye'nin nüfusu 109.970'i Müslüman ve 6.816'sı gayrimüslim olmak üzere toplam 116.786 olarak verilmiş ve diğer nüfus bilgilerini doğrulamıştır (BVS/1310: 419).

1906-1907 nüfus sayımına bakıldığında ise Lazkiye sancağının toplam nüfusu çok fazla değişikliğe uğramamış ve 119.642 kişi olarak sayılmıştır (Karpas, 2003: 202-203). 1914 yılına gelindiğinde nüfusta dikkate değer bir artış gözlenmektedir. Lazkiye merkez kazasının nüfusu 50.500, Lazkiye sancağının toplam nüfusu ise 146.131 kişiye ulaşmıştır (Sakin, 2008: 188-189).

Nusayrilerin Merkezi ve Mahalli İdareyle İlişkileri

Osmanlı Devleti, Sünni olsun olmasın tüm Müslümanları bir bütün olarak ele almış ve onlara vatandaş olma sorumluluğunu ortak olarak yüklemiştir. Bu anlamda Nusayrilere de gayrimüslim bir millet gibi davranılmamış, cizye alınmamış ve Müslümanlar gibi askerlik hizmeti yaptırılmıştır (Ortaylı, 2004: 40; Talhamy, 2008: 896). Fakat Nusayriler, bilhassa Lazkiye'nin dağlık kesimlerinde yaşayan Nusayriler, çoğu zaman hem vergilerin tahsil edilmesinde hem de askerlik hizmetinin yerine getirilmesinde yerel yönetimlere sorunlar çıkarmıştı. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra devletin idari, hukuki ve sosyal yapısında köklü bir değişim başlamış, artık yüzyıllarca uygulanan çeşitli kanunlar ve edinilen alışkanlıklar bir tarafa konularak yeni bir yapılanmaya gidilmişti. İşte bu köklü değişikliklerden biri de asker alma kanunu idi. Artık devlet asker alımını "kur'a usulü", yani "ad çekme" ile yapacaktı. 1846 yılında yapı-

1 1822 yılında Lazkiye'de meydana gelen deprem hem buradaki ticaretin canlılığını kaybetmesine, hem de buna bağlı olarak da nüfusunda önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur (Robinson, 1837: 363).

lan ve 1847 yılında uygulanmaya başlanan bu kanuna göre, Osmanlı Müslüman halkının askerlik çağına gelmiş olanlarının isimleri önceden tespit edilecek ve her yıl belirli merkezlerde "Kur'a Meclisleri" önünde isimleri bir kâğıda yazılarak torbaya konacak, adı kurada çıkarsa askere alınacaklardı (Çadırcı, 1997: 315; Aksın, 2002: 1-4). İşte Lazkiye'de Nusayrilerle ilgili en başta gelen sorun bu yeni asker alma usulü ile ilgiliydi. Nusayriler bu sisteme sık sık muhalefet ediyor ve uygulamaya karşı çıkıyorlardı. Bu nedenle 28 Nisan 1852 (8 Recep 1268) tarihinde, o dönem itibariyle Lazkiye'nin bağlı bulunduğu Sayda Vilayeti Valisi Mehmed Paşa'ya yazılan bir yazıda, Lazkiye sancağında Nusayriler hakkında kur'a usulünün sorunsuz uygulanmasının umut edildiği ve bu yolda alınan tedbirlerin de yerinde olduğu belirtilmiştir. Zira daha önce sürekli sorun çıkaran Nusayriler bu kez alınan tedbirler sayesinde hiçbir sorun çıkarmadan kur'a-i şer'iyyeye iştirak etmişlerdi (BA, A.MKT.MHM: 46/19).

Nusayrilerle ilgili oldukça sık karşılaşılan problemlerden biri de çevre köy ve kasabalarda yaşayan gruplara yapılan saldırılardı. Nitekim bununla ilgili olarak Lazkiye kaymakam vekilinin, kaza müdürlerine gönderdiği yazıda, vergilerin bir an evvel toplanması ve Nusayriler tarafından yağmalanmış malların tahsil edilerek mağdurlara iade edilmesi istenmişti. Buna karşılık Kardaha müdürlerinden gelen 15 Mayıs 1856 (10 Ramazan 1272) tarihli cevapta, emrin tebliğ edildiğini ve bunun karşılığında halkın, gelecek mevsim de her yıl vermekte oldukları vergiyi verecekleri yönünde cevap aldıklarını yazmışlardı. Bu cevaptan tatmin olmayan müdürler, vergileri bu şekilde tahsil etmenin mümkün olmadığını, ancak askerî kuvvet kullanılırsa vergilerin toplanabileceğini yazmışlardı. Görüldüğü üzere mesele sadece müdürlerin isteyip alabileceği kadar basit değildi (BA, A.MKT.MHM: 757/110).

Lazkiye meclisinden kaymakam vekiline yazılan yine 15 Mayıs 1856 (10 Ramazan 1272) tarihli mazbatada da; Nusayrilerin soygun ve yağmalarının her geçen gün arttığı, halkın bundan dolayı büyük bir mağduriyet içinde olduğu ve yapılan uyarıların sonuç vermediği belirtilerek sorunların diğer kazalara da yayıldığı ifade edilmiştir. Yazıda, ardı arkası kesilmeyen soygun ve saldırılar nedeniyle Lazkiye sancağında büyük bir başıbozukluğun hâkim olduğu, halkın mal ve namus emniyetinin kalmadığı ve verginin de toplanamadığı bildirilmiştir. Bunlara sürekli yazılar yazılarak uyarıldığı, tehdit edilip korkutulmak istendiği fakat bir sonuç alınmadığı, aksine bildikleri şekilde saldırılarını arttırarak sürdürdükleri belirtilmiştir. Bunların terbiyesine bakılmadığı için sorunların İslam kazalarına da yayıldığı, burada asayişin sağlanabilmesi için üzerlerine bir an evvel asker sevk edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (BA, A.MKT.MHM: 757/110).

Kaza müdürleri ve Lazkiye meclisinden gelen bu talepler doğrultusunda Lazkiye kaymakam vekili, Sayda vilayetine yazdığı yazıda meseleyi izah etmiş ve eğer askerî kuvvet gönderilmezse buradan vergi almanın mümkün olamayacağını bildirmiştir. Nitekim bu yazının ardından Sayda Eyalet Meclisi toplanarak 27 Mayıs 1856 (22 Ramazan 1272) tarihli bir yazı ile durum merkeze bildirilmişti. Bu yazıda artan eşkıyalık olaylarına değinilerek, meselenin halledilebilmesi için askerî kuvvete ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş ve münasip bir mahalden dört kıta top ve bir alay piyade nizamiye askerinin gönderilmesi talep edilmiştir (BA, A.MKT.MHM: 757/110). Bu talep Meclis-i Vâlâ'da görüşülerek sonuç Sayda Valiliği'ne bildirilmiştir.¹ Ben-

¹ Bu belge Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler (A.MKT.MVL.) katalogunda 1271 yılı olarak tarihlendirilmiştir. Oysa bu yazıya temel teşkil eden Sayda Meclisinden gelen yazının tarihi 22 Ramazan 1272, dolayısıyla bu belgenin tarihi 22 Ramazan 1272 tarihinden sonra olmalıdır.

zer isteklerin başka mahallerden de geldiği, fakat istenilen yere nizamiye askeri sevk edilmesinin hem zor hem de münasip olmadığı yazılmıştır. Yine de bu gibi sorunların daha fazla artmaması ve devlet malının zarar görmemesi için de meselenin sadrazama havale edilmesi kararlaştırılmıştı (BA, A.MKT.MVL: 74/84).

Bütün bu yazışmalardan sonra da Nusayrilerin çıkardığı sorunlar devam etmiştir. Nitekim Lazkiye Nusayrileri bu kez de Halep'e bağlı Cısr-i Şuğur ve Antakya taraflarına saldırılarda bulunmuştur. Cısr-i Şuğur'a bağlı Şeyh Sindiyân köyüne yapılan baskında köydeki hayvanlar ve mallar yağmalanmış, bir kişi öldürülmüş ve üç kişi de yaralanmıştı. Bu saldırıların önünün alınması için Sayda Valisi tarafından Lazkiye Mirlivasi'na yazı yazılmıştır. Mirliva da, 28 Mayıs 1858 (14 Şevval 1274) tarihli yazısında mevcut kuvvetleriyle görevinin başında olduğunu bildirmiştir (BA, MVL.750-107). 19 Temmuz 1858 (7 Zilhicce 1274) tarihli belgeye göre Halep Valisi, Cısr-i Şuğur'daki meselenin halledilerek asayişin sağlandığını, olayları çıkaran kişilerin yerlerine döndüklerini belirtmiştir (BA, İ.DH: 409/27058).

11 Şubat 1860 (19 Receb 1276) tarihinde Sayda Valisi'ne ve bilhassa Serasker Paşa'ya yazılan yazıda da; Lazkiye'de yıllardan beri devlete ait alacakların (emvâl-i miriyye) toplanamadığı ve bölgedeki edepsizlik ve uygunsuzluğun her geçen gün arttığı belirtilerek vakit geçirilmeden bir tabur askerin bunların üzerine sevk edilmesi istenmiştir. Ancak bu kuvvetler vasıtasıyla, Nusayrilerin gayri hukuki faaliyetlerinin sona erdirilerek olay çıkaranların layık olduğu şekilde cezalandırılabilmesi için gerekli tedbirlerin alınabileceği belirtilmiştir (BA, DH.MKT: 131/27).

Nusayrilerin çıkardığı meseleler sadece Lazkiye kazası ile sınırlı değildi. Benzer sorunlar onların çoğunluğu oluşturduğu hemen her yerde yaşanıyordu. Nitekim Sahyun kazası Nusayrileri, kendilerine iki gün içinde kur'a mahalline gelmeleri yönünde gönderilen emir sonrası, istenen yere gideceklerine söz vermelerine rağmen sözlerinde durmamışlardı. Kaza kaymakamı Haşim Bey, askeri kuvvetle bunların icaplarına bakılmazsa meselenin diğer kazalara da sirayet edeceği hususunda endişe taşımaktadır. Nitekim bir süre sonra korkulan olmuş ve Ehl-i İslam takımı da kur'a meclisine gelmeyi reddetmiştir. Ancak bunlar yöneticiler tarafından ikna edilerek kur'a meclisine katılmaları sağlanmıştır. Muhlis Esat Paşa, sadarete yazdığı yazıda; Nusayrilerin uzun süreden beri vergi vermemek, kur'a meclislerine katılmamak, yol kesmek, etrafı yağmalamak ve katliamlar yapmak gibi suçlarla âdeta tebaa olmaktan çıktığını belirtmiştir. Muhlis Esat Paşa, 3 Şubat 1866 (17 Ramazan 1282) tarihli yazısında, Nusayrilerin yirmi seneden beri sürekli eşkıyalık yapmakta olduğunu, Lazkiye Kaymakamı Ali Bey'i dahi katletmiş olmalarına rağmen şu ana kadar terbiyelerine bakılmadığı için de cesaretlerinin arttığını ifade etmiştir. Bu sene ise birkaç tabur asker sevk edilerek bir miktar vergi tahsil edildiğini ve yüzde on oranında da asker firarisi ele geçirildiğini yazmıştır. Nusayrilerin, 1841-1842 (1257) senesinden beri yüz seksen bir küsur yük kuruş vergi borcu ve altı yüzden fazla asker kaçağı olduğunu belirterek bunların gayet edepsiz ve fettan bir kavim olduğunu ifade eder (BA, A.MKT.MHM: 349/68).

Lazkiye'deki Nusayrilerin hem çevre köy ve kazalara saldırıları hem de yıllardır vermedikleri vergiler nedeniyle Suriye Valisi Mehmed Râşid Paşa Lazkiye'ye gitti. Valinin gelişi ile ne Lazkiye ne de Cebele'deki Nusayriler karşı koymaya cesaret edememiş ve silahlarını teslim etmeye başlamışlardı. Nitekim Suriye Valisi Mehmet Raşit'in 5 Temmuz 1870 (5 Rebiülahir

1287) tarihli telgrafında bu durum açıklanmış ve ayrıyeten bir kısım Nusayrilerin sahil kesiminde ziraat ederken bir diğer kısım Nusayrilerin ise hükümete karşı durmak ve eşkıyalık yapmak için dağ tepelerinde ve sarp yerlerde ikamet ettiklerini, bunların evlerini ziraat yapıtları arazide inşa ile oralarda ikamet etmek üzere dağlardaki yerleşim yerlerini ve sakinlerini tahrip ve imha ettiklerini yazmıştı (BA, DH.MKT: 1311/27).

Bu dönem itibarıyla Nusayrilerle ilgili olarak mevcut olan sıkıntılardan biri de misyonerlik faaliyetleri sonucu bir kısım Nusayrilerin Hristiyanlığa girmesi idi. Tek bir kişinin hukuk dışı da olsa talep ya da şikâyetleri misyonerler tarafından dünya kamuoyuna taşınıyor ve yankı buluyordu. Özellikle Islahat Fermanı sonrası gayrimüslimlere tanınan haklar zaman zaman devletin elini kolunu bağlıyordu. Nitekim Lazkiye'de bir Nusayrî ile misyoner mektebi muallimlerinden birinin Eylül 1873'te din değiştirerek Hristiyan olmaları nedeniyle Şam'a sevk edilerek hapsedildikleri ve burada şiddete maruz kaldıkları iddiasıyla İngiltere, Amerika, Fransa, Belçika, Felemenk (Hollanda), Almanya, İsveç, Norveç, İsviçre ve Yunanistan memleketlerinde bulunan Protestan cemiyetleri tarafından yüz kırk üç ve İngiltere'de başpiskopos, piskopos, rahipler ile ileri gelen ruhbandan yüz on yedi imzanın bulunduğu dilekçe İstanbul'da Osmanlı makamlarına sunuldu. Buna göre, Osmanlı Devleti'nde ayin ve mezhep değiştirmenin serbest olduğu, bunların her türlü eza ve cefadan emin olacakları hatt-ı hümayunlarla teminat altına alındığı hâlde, buna aykırı hareketlerin yapıldığı, Hristiyanlığa giren kişilerin taşra memurları tarafından kötü muameleye maruz kaldıkları ileri sürülmüş ve Osmanlı Devleti bu olaylar karşısındaki tutumu dolayısıyla suçlanmıştır.

Bu şikâyetler karşısında devlet kendini savunmak zorunda kalmış, meseleyi muhataplarına izah etme gereği duymuştur. 16 Şubat 1875 (10 Muharrem 1292) tarihli yazıda, Nusayrî taifesinden ikisi asker kaçağı ve ikisi de kur'a neferi olduğu hâlde dört kişinin Protestan mektebinde saklandıkları ihbarı alınmıştı. Bu ihbar üzerine bir zabıt ve birkaç asker gönderilerek bunlar ele geçirilmişti. Bu sırada Amerika konsolosu ve misyonerler, bunların din değiştirecek Protestan mezhebine girdiklerini belirterek, askerlik görevinden ihraç edilerek yerlerine iadelerini talep etmişlerdi. Fakat kendilerine bunların Osmanlı Devleti tebaası ve asker kaçağı oldukları hatırlatılarak, askerlik kanununa göre din ve mezhep değiştirsele dahi askerlik hizmetinden kurtulamayacakları, dolayısıyla bunların serbest bırakılmalarının mümkün olmayacağı söylenmiştir. Üstelik böyle bir uygulama yapılması hâlinde bunun emsal teşkil edeceği ve pek çok kişinin askerlik görevinden kaçmak için din değiştireceği vurgulanmıştır (BA, İ.HR: 266/15960-1).

Bölgede misyonerlerin Nusayriler üzerindeki faaliyetleri eksik olmamıştır. Trablusşam'a bağlı Safita kazasında Katolik bir rahip pek çok Ortodoks'u Katolik mezhebine döndürdüğü gibi birkaç Nusayrî'yi de Katolik mezhebine dâhil etmeyi başarmıştır. Şeyhülislamıktan Beyrut vilayetine yazılan 19 Kasım 1894 (20 Cemaziyevvel 1312) tarihli yazıda bölgedeki Rumların mezhep değiştirmesine bir şey denilemeyeceği, fakat o taraftaki birçok Nusayrinin daha geçen yıl İslam ile müşerref olduğunu dolayısıyla, bahsi geçen rahibin faaliyetlerine karşı gerekli tedbirlerin alınması, halka nasihatlerde bulunabilecek hoca efendilerin kullanılmasını istenmiştir (BA, Y.PRK.MŞ: 5/83).

Nusayrilerle ilgili bir başka eşkıyalık haberi Lazkiye'ye tabi Cebele Kazasından gelmiştir. 1 Ağustos 1886 (1 Zilkade 1303) tarihli sadarete yazılan yazıda; Nusayrî reislerinden Ali Ha-

mud ve Harfat isimli şahısların etraflarında topladıkları birkaç yüz eşkıya ile çevreye saldırılarda buldukları ve buna karşı gerekli tedbirlerin alındığı bildirilmiştir. Bu tedbirler sayesinde Ali Hamud diri, iki arkadaşı da ölü olarak ele geçirilmiş ve diğer eşkıyalar ise silahlarını teslim ederek boyun eğmişlerdi (BA, DH.MKT: 1358/7).

28 Ekim 1889 (3 Rebiülevvel 1307) tarihinde Seraskerlik makamına yazılan yazıda da Nusayriler hakkında şikâyetler dile getirilmektedir. Lazkiye Sancağı ahalisinin büyük bir kısmı Nusayri olup, bunlar tabiatlarında olan vahşilik dolayısıyla itaatsizlik edip vergi vermekten ve askere gitmekten kaçınmaktadırlar. Bu durum civardaki ahaliye de sirayet etmiştir. Bunların üzerlerine nizamiye askeri sevk etmek ancak padişahın emriyle mümkün olacağı için bölgede bulunan askerden de istifade edilememektedir. Halkın bu tavrı bir süre daha devam ederse asayiş bütünüyle bozulacak, asker kaçaklarının, suçluların, katillerin ele geçirilmesi büsbütün imkânsız olacaktır. Lazkiye tarafından altı yüz asker ve iki dağ topu, Hama'dan iki yüz piyade ve bir miktar süvari sevk edilerek bunların itaat altına alınabileceği ve ancak bunun ardından suçluların ve asker kaçaklarının elindeki silahların ele geçirilebileceği, verginin toplanabileceği belirtilmiştir (BA, DH.MKT: 1670/20). Buna karşılık olarak 20 Ocak 1860 (28 Cemaziyelevvel 1307) tarihinde Beyrut ve Suriye Vilayetlerine yazılan yazıda, Hama ve Lazkiye Sancakları idaresinde bulunan Cibâl-i Nusayriyye'de meydana gelen olaylarda, buraya son zamanlarda ilgi gösteren yabancıların muzır yayınlarının etkili olduğu belirtilmekte ve meselenin çözümü için daha kökten islahat çalışmalarının yapılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (BA, DH.MKT: 1691/55).

10 Aralık 1890 (27 Rebiülahir 1308) tarihinde Beyrut Valisi, Sadarete yazdığı yazıda; Lazkiye Sancağına bağlı Sahyun Kazası Araplarıyla Nusayriler arasında cereyan eden bir olayı rapor etmiştir. Buna göre Nusayrilerin saldırısı sonrası Araplardan beş kişi öldürülmüştür. Bu katil sonrası olayın müsebbipleri hapsedilmiş ve diyet ödenmesi yoluyla mesele çözüme kavuşturulmuştur. Öldürülen beş kişi için maktullerin veresesine ayrı ayrı diyet olmak üzere üçü için 7.500'er ve bir kadın için 5.000 ve diğer maktul için de 12.500 kuruş olmak üzere toplam 40.000 kuruş diyet ödenerek taraflar arasında anlaşma sağlanmıştır. Bahsi geçen yazıda tanzim olunan anlaşma metni ile taraflar arasında husumet ve düşmanlığın kalmadığı ve hapiste bulunan Nusayrilerin tahliye edildiği belirtilmiştir. Bu olayda yürürlükte bulunan umumi hukuk yerine şer'i hukuk uygulanmıştır (BA, İ.DH: 1207/94486).

Her ne kadar Nusayrilerle komşu olan gruplar onlardan şikâyetçi ise de Nusayrilerin de hâllerinden memnun olmadıkları anlaşılıyor. Nusayrilerin şikâyetçi oldukları husus ise, mahallî memurların kendilerine karşı uyguladıkları tahammül edilemez derecedeki kötü muamele idi ve 6 Nisan 1899 (25 Mart 1315) tarihli dilekçede mağduriyetlerini dile getirmişlerdi. Bu dilekçede; düşman elinde esir kalmayı, memurların kendilerine uyguladığı zalimane muameleye tercih edebileceklerini belirtmişlerdi. Meseleyi vilayete yazdıkları, fakat olumlu bir sonuç almak yerine mağduriyetlerinin daha da arttığını belirterek, son umutlarının padişahın adaleti olduğunu ve Lazkiye ahalisinin adaletin nimetlerinden mahrum bırakıldıklarını ifade etmişlerdi.

Beyrut Valisi, Lazkiye Mutasarrıfından bilgi istediğinde, mutasarrıf meselenin mahkemede kendilerinden bir aza bulundurulmamasından ibaret olduğunu yazmıştır. Lazkiye idare meclisinde bulunan azalar seçimle göreve gelmekte idi. Dolayısıyla seçim dışında farklı bir uygu-

lamanın mümkün olmadığını ifade etmiştir. Ancak Ziya Paşa'nın Lazkiye mutasarrıflığı zamanında bir istisnai uygulamaya gidilmiş ve seçim yapılmadan Nusayrîlere fahri olarak Sancak İdare Meclisine aza tayin edilme imkânı verilmişti. 14 Nisan 1899 (1 Nisan 1315) tarihinde Beyrut Valisinin sadarete sunduğu yazıda Vali, bahsi geçen isteğin yine Ziya Paşa zamanındaki gibi uygulanarak sorunun çözümlenmesi taraftarıdır. Hem bu muamele ileride Nusayrîlerden birinin seçimle göreve gelebileceğine de vesile olabilirdi (BA, DH.TMIK.S: 26/31).

Nusayrîlerin Sünnileşmesi ve Eğitim Faaliyetleri

Lazkiye sancağında halkın büyük bir kısmını Nusayrîler oluşturuyordu. Osmanlı Devleti din esaslı bir cemaat sistemini esas aldığı için (Küçük, 1994: 13) diğer pek çok inanç grubu gibi Nusayrîler de bu sistem içerisinde "Müslüman" olarak kabul ediliyordu. Mahallî şeyhlerin denetiminde yaşarlarken (Öz, 2004: 185), Protestan ve Katolik misyonerlerin, özellikle okullar kanalıyla Nusayrîleri Hristiyanlaştırma faaliyetleri ortaya çıkınca, Bâbüâlî, kendisini Nusayrîleri daha fazla önemsemeye ve bu hususta tedbirler almaya mecbur hissetti. 1890'lı yıllarda misyonerler özellikler Doğu Anadolu, Irak ve Suriye taraflarına odaklanmışlardı.

Hristiyanlar, nasıl Nusayrîleri okullar yoluyla ele geçirme çabası içindeyse Osmanlı yöneticileri de benzer yöntemleri kullanarak Nusayrîleri Diyânet-i İslâ' ma çekebilirdi. İşte bu amaçla Lazkiye'de sekiz mekteb-i ibtidâiyye açılması ve seyyar müfettişlik tesis edilerek bu yönde çaba sarf edilmesine karar verildi. Bu okulların inşa masrafları için de Lazkiye Sancağının hazineden aldığı eğitim payının bütünüyle mahalline terk edilmesi ve uygun bir kişinin de seyyar müfettiş olarak tayin edilmesi 21 Ekim 1889 (25 Safer 1307) tarihli Meclis-i Vükelâ toplantısında kararlaştırıldı (BA, MV: 48/32).

Lazkiye'de okul açılması çabası esasında çok daha önce başlamıştı. 16 Mart 1874 (27 Muharrem 1291) tarihli bir yazıda; Lazkiye Sancağındaki Nusayrî ahalinin ilim ve maarife muhtaç oldukları vurgulanarak, müdürlük merkezlerinde üç adet rüştiye ve her 20 haneli köyde birer sıbyan mektebi açılması, rüştiye muallimlerinin İstanbul'dan ve sıbyan mektepleri muallimlerinin ise sancak merkezinden temin edilmesi isteniyordu. Fakat Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde gösterilen maaşlarla öğretmen tedariki mümkün olamayacağı için, ihtiyaç duyulacak masrafın ya kaza ahalisinin vergilerine zam yapılarak veya yeni bir vergi konularak karşılanması uygun görülüyordu. İlerde onar haneli köylere de birer sıbyan mektebi açılması planlanıyordu (BA, A.MKT.MHM: 475/44).

Lazkiye'de hem bu okulların açılması hem de diğer bazı faaliyetler sonucunda ilk anda 15.000 Nusayrî, İslam dinine geçmiştir.¹ Ardından da Markab ve Sahyun Kazalarında Nusayrîler toplu olarak Sünniliğe geçiş yapmıştır. 25 Mayıs 1890 (13 Mayıs 1306) tarihli belgede; altmış kadar Nusayrî şeyhinin Lazkiye mutasarrıflığına sundukları imzalı dilekçeleriyle Sünniliğe geçişlerini beyan ve ilan ettikleri yazılıdır (BA, İ.DH: 1182/92449). Ramazan Bayramının birinci günü, Markab kazasından altmışı aşkın şeyh ve önde gelen Nusayrî, kaza kaymakamı ile birlikte Lazkiye Mutasarrıfı Ziya'ya giderek, gittikleri yolun yanlış olduğunu

1 Lazkiye Mutasarrıfı Ziya, bunların büyük bir kısmının sahil kesiminde yaşayan Nusayrîler olduğunu vurgular. Ayrıca din değiştiren Nusayrîler üzerinde Trabluslu Şeyh Ali Reşid Efendi'nin telkinlerinin büyük rol oynadığını da belirtir (BA, İ.MMS: 113/4821).

kavrayıp Ehl-i Sünnet itikadına dâhil olduklarını bildirmişlerdi. Lazkiye'nin bütün mülki ve askeri idarecileri, ileri gelenleri ve ahalinin huzurunda kendilerine nasihatler edilmiş ve sancağın Maarif Müfettişi Şeyh Reşid Efendi herkesi ağlatan uzun bir dua etmiştir. Lazkiye Mutasarrıfı yazısında, yıllardan beri vergi vermeyip dağlarda ikamet eden ve şimdi din değiştiren kişiler olduğunu ve bunların samimiyetinden şüphe etmemek gerektiğini bilhassa vurgular. Ayrıca, Cebele kazası için 21 mescit ve 21 mektebe ihtiyaç duyulduğunu da ekler (BA, İ.MMS: 113/4821). Lazkiye'nin Markab Kazasında bulunan 40.000 kadar Nusayrî İslam dinini kabul ettiği gibi, yine Lazkiye'ye bağlı 100 köyde de 15.000 kadar Nusayrî İslam dinini kabul ederek, kendilerine dinî kural ve kaideleri anlatacak din adamları gönderilmesini istemişlerdi. Ayrıca büyük köylerde mektep ve mescitlerin inşa edilmesini, ihtiyaç duyulan kitap ve risalenin gönderilmesini ve mekteplere muallimler tayin edilmesini istemişlerdi. (BA, İ.DH: 1182/92451). Bu istekler oldukça yerinde olup hayata geçirilemediği takdirde hem maksada ulaşamayacak hem de belki bir süre sonra tekrar eskiye dönüş olacaktı. Bunu fark eden Lazkiye Mutasarrıfı Ziya, 21 Mayıs 1890 (9 Mayıs 1306) tarihli yazısında, Nusayrîlerin yaşadığı yerlerde gerekli sayıda okullar ve mescitler açılıp İslam dininin kaidesi sıcağı sıcağına öğretilirse bunun büyük faydasının görüleceğini söyler. Üstelik bu yolla devlet, onları birtakım Protestan mekteplerine de terk etmemiş olacaktı. Mektep ve mescitlerin tamamlanması ile çok büyük mali fedakârlık yapılacaksa da, ancak bu yolla Nusayrîlere eğitim verilip, dinî kuralları tanıttılabilirdi. Ayrıca bu yolda hizmet ve gayreti görülenler taltif edilir ve ödüllendirilirse maksada çok daha hızlı ve uygun şekilde ulaşılacağını da tavsiye etmektedir.

3 Haziran 1890 (14 Şevval 1307) tarihli Meclis-i Vükelâ müzakeresinde Cibâl-i Nusayriyye köylerinde açılan okulların tesiriyle pek çok Nusayrî'nin İslam dinini kabul ettiği büyük bir memnuniyetle dile getirilmektedir. Bu nedenle de hem mevcut okulların ihtiyaçlarının karşılanması hem de yeni okulların açılması için çaba sarf edildiği görülmektedir. Ancak dönemin şartları itibarıyla tüm masrafların hazineden karşılanması mümkün olmadığı için bir kısım masraflar mahalli imkânlarla havale edildiği göze çarpar (BA, MV: 54/37; BA, DH.MKT: 1744/33).

11 Temmuz 1890 (23 Zilkade 1307) tarihinde Beyrut Vilayetine yazılan yazıda Nusayrîlerle ilgili olarak yapılacaklar şu şekilde ifade edilir: Lazkiye Sancağının Markab Kazasında 40.000 Nusayrî İslam akaidine geçtikleri gibi, yine Lazkiye'ye bağlı Cibâl-i Nusayriyye köylerinde açılan mekteplerin etkisiyle 15.000 kadar Nusayrî İslam dinini kabul etmiştir. Bunlar için gerekli olan kitap ve risaleden başka, şimdilik sahil köylerinde 25 mektep ile 25 mescit inşasına lüzum görünmektedir. Bunlar için gerekli olan kireç ve taş bölge halkının yardımı ile tedarik olunacak, kereste ve diğer ihtiyaçlar ise hazineden karşılanmalıdır. Mekteplerin inşası için Lazkiye'nin maarif hissesinin bütünüyle buraya tahsis edilmesi talep edilmektedir (BA, DH.MKT: 1741/10).

Nusayrîler toplu olarak Hanefî mezhebine geçmiş olsalar da iş bununla bitmiyordu. Lazkiye Mutasarrıfı Ziya, Sahyun kazasında iken bunların şeyhleri ve önde gelenlerinin kendisini ziyaret ederek, İslam dinini kendilerine doğru olarak anlatacak din adamları talep ettiklerini ve ihtiyaç duydukları mektep ve mescitlerin bir an önce yapılıp bitirilmesini istediklerini belirtmektedir. Sahyun kazası ilk anda 15 mektep ve 10 mescide ihtiyaç duyuyordu. Mutasarrıf, Nusayrîlere taleplerinin yerine getirileceğini söyleyerek her birini yerlerine göndermiş, ardından da durumu 25 Haziran 1890 (13 Haziran 1306) tarihinde İstanbul'a yaza-

rak; şayet bunların istekleri karşılanmazsa yeniden eski hâllerine geri döneceklerini, bu kadar emeğin boşa gideceğini, birtakım Nusayrî ileri gelenlerine maaş dahi ödemekte olan ecnebilerin ekmeğine yağ sürüleceğini ifade etmiştir. Bu nedenle Nusayrîlerin arzu ve isteklerinin bir an önce karşılanması tavsiyesinde bulunmuştur. Beyrut Valisi Aziz Paşa da, 26 Haziran 1891 (14 Haziran 1307) tarihinde Sadarete gönderdiği yazıda benzer ifadelerde bulunmuştur. O da, şayet Lazkiye, Cebele, Markab ve Sahyun'da Nusayrîlerin talepleri yerine getirilirse bölgede faaliyet gösteren Hristiyan rahiplerin de tesirinin kalmayacağını söyler (BA, İ.MMS: 114/4867).

14 Kasım 1890 (1 Rebiülahir 1308) tarihinde Lazkiye Mutasarrıfı Mehmed Ziya¹, İstanbul'a yazdığı yazıda, 120.000'den fazla nüfusa sahip olan Nusayrîlerin İslam dini ile şereflenme-leri sonucu bölgede faaliyet gösteren Protestan ve Katolik misyoner okullarının faaliyetlerinin boşa çıkarıldığını belirtmiştir. Fakat bu işin sadece sözde kalmaması için bunun ilim ve marifle tamamlanmasının gereğine vurgu yapar. Bunun için Lazkiye'de 40 mescit ile 40 mektebin yapımına süratle devam edilmektedir. Öte yandan Nusayrîlerin şeyh ve ileri gelenlerine rütbe ve nişanlar verilerek devlete daha çabuk ısınmalarının sağlanabileceğini de yazısında dile getirir.

Dönemin ekonomik şartları itibarıyla hem bu mescit ve mekteplerin inşası hem de buralarda görev yapacak kişilere verilecek maaşlar ciddi bir sıkıntıyı da beraberinde getirmektedir. Mekteplerin masrafı vilayetin genel maarif gelirleri hissesinden karşılanırken mescitlerin masrafı da maliye nezaretince karşılanacaktı. Buna karşılık mektep hocalarına verilecek maaş Lazkiye Sancağının maarif hissesinden ödenecekti. Hâlbuki hocaların yıllık maaşı 120.000 kuruş iken Lazkiye'nin maarif hissesi senelik sadece 100.000 bin kuruştan ibaretti. Üstelik bunun yarısı da mekteplerin inşasına tahsis edilmişti. Bu ekonomik darboğazda devreye padişah II. Abdülhamid girmiş ve 40 mektebin inşaat masrafı için kendi cebinden (ceyb-i hümayûndan) her bir mektep için 5.000 kuruştan toplam 200.000 kuruş verecek sorunu halletmiştir. Erkân-ı Harbiye'den İsmail Bey de bu inşaat işlerinin takibi ile görevlendirilmiştir. İsmail Bey, Lazkiye'ye gelip işlerin takibine başlayınca önceliğin mescitler yerine mekteplere verilmesini istemiştir. Zira ona göre dinin hükümlerini bilmeyen bir topluluk mektebe gitmeden mescide gidip namaz kılamaz. Nusayrîler namaz kılama bilmez, onlara bunu öğretecek mekteptir, "mektepe olmazsa caminin ne faydası var" diyerek meseleyi kendine göre böyle ifade etmiştir. Eğer mektepler geriye bırakılırsa çekilen bütün emeklerin hem de mescitlere harcanan paranın da heba olacağını söylemiştir (BA, Y.PRK.UM: 19/70). Sultan II. Abdülhamid'in bizzat kendi kesesinden para vermesi esasında devletin Nusayrî meselesine ne denli önem verdiğinin de bir göstergesidir.

İşte bu ekonomik destek sonrası inşasına başlanan mektep ve mescitlerin yapımı hız kazanmıştır. Lazkiye Mutasarrıfı Ziya Bey'in 9 Kasım 1892 (28 Teşrinievvel 1308) tarihli yazısına göre 8 Kasım 1892 (27 Teşrinievvel 1308) günü Lazkiye'nin Kancara köyünde yapımı tamamlanan mektep ve mescidin resmi açılışı yapılmıştır. Törene tüm devlet erkânı ile birlikte yukarıda bahsi geçen erkân-ı harbiye kaymakamlarından İsmail Bey de iştirak etmiştir. Kurbanlar kesilerek ve dualar edilerek açılan mektep ve mescide "Sultan Hamid" adı ve-

1 Lazkiye Sancağı'nda oturan Nusayrîlerin Hanefî mezhebine geçmelerinde büyük hizmetleri geçen Lazkiye mutasarrıfı Mehmed Ziya Bey ve Mekâtib-i İbtidâiyye Müfettişi Şeyh Ali Reşid Efendi taltif edilmişlerdir (BA, DH.MKT: 1767/69).

rilmıştır. Köydeki 120 çocuğa parasız kitap ve risaleler dağıtılmış, şeker ve hediyeler verilmiş ve mescide imam, mektebe de muallim tayin edilmiştir (BA, Y.PRK.UM: 19/58). Yine 7 Mart 1893 (18 Şaban 1310) tarihinde Beyrut vilayetine yazılan yazıdan anlaşıldığına göre Nusayrîlere “ta’lim ve telkin-i din ve takviye-i i’tikadları için” yapımı lazım gelen 40 mektepten tamamlanan ve açılışı yapılan 23’ü faaliyete başlamış ve buralara muallimler tayin edilmiştir (BA, MF.MKT: 162/54). Yine Beyrut valisinin Sadaret’e gönderdiği yazıya göre de Lazkiye Sancağı’nda inşa edilmesi planlanan mektep ve mescitlerden yedisinin daha inşaatı tamamlanmış ve faaliyete başlamıştır (BA, Y.A.HUS: 266/97).

2 Ekim 1899 (20 Eylül 1315) tarihli belgeden anlaşıldığına göre, Lazkiye sancağında Nusayrîler için açılan 40 mektep ve 40 mescitten beklenen fayda tam manasıyla sağlanamamıştır. Zira okullarda görev yapan muallimler bilgili ve görgülü şahıslar olmayıp yerli ahalden rastgele seçilmiş kimselerdi Dolayısıyla bunlar, Nusayrîlere karşı eskiden beri beslenen taassup ve nefret duygularını Nusayrî çocuklarına yansıtmışlar ve dolayısıyla okullardan beklenen verim alınamamıştır. Gündüz okulundan beklenen verim alınamayınca Dâhiliye Nezaretine yazılan yazı ile Lazkiye’de bulunan gündüz okulunun yatılı okula çevrilerek otuz kadar Nusayrî çocuğunun parasız olarak okutulması istenmiştir. Maarif Nezaretine havale edilen bu talep bakanlıkça da olumlu karşılanmıştır.

Nusayrîler kendileri için açılan okullarda beklediklerini bulamayınca çareyi yeniden alternatif okullarda aramaya başlamışlardı. 19 Kasım 1900 (26 Receb 1318) tarihinde Beyrut vilayetine yazılan yazıda bu husus açıkça görünmektedir. Buna göre Nusayrîler çocuklarını Protestan mekteplerine vermeye başlamışlar ve hatta bunlardan bir kısmı din değiştirmeye dahi başlamıştır. Dolayısıyla bölgedeki okulların iyileştirilmesi ve de Müslüman çocuklarının Hristiyan ve ecnebi okullarına devam etmelerine engel olunması istenmiştir (BA, MF.MKT: 496/33).

Çoğunluğunu Nusayrîlerin oluşturduğu Lazkiye’de bu topluluğu kazanmaya yönelik çabalar tüm eksikliklerine rağmen devam ederken I. Dünya Savaşı çıkmış ve ister istemez bu çabalar sekteye uğramıştır. Fakat savaşın devam ettiği yıllarda bile bazı ileri gelen Nusayrîlere sadakatleri dolayısıyla nişanlar verilerek kalpleri kazanılmak istenmiştir. Nitekim Bâbü’lî, Dördüncü Ordu Kumandanlığının dilekçesi ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa’nın da talebiyle, 6 Eylül 1916 (8 Zilkade 1334) tarihinde devlete hizmet ve sadakatleri görülen bir kısım şahıs çeşitli nişanlarla taltif edilmiştir. Bu yazıda devlete hizmet ve sadakatleri görülen Lazkiye Mebusu Abdülvahid Efendi’ye üçüncü, Lazkiye eşrafından ve meclis-i idare azasından Mazhar Hafız, harekât-ı askeriye şube reisi Şeyh Arif ve Markab’dan Abdülkadir Nahuf Efendilere, Lazkiye’nin Hennadi köyünden ve Nusayrî şeyhlerinden Şeyh Şahâb Nâsır, Cebele kazasında Nusayrî şeyhi Şeyh Abdülhamid Abûm ve Nusayrî Haddâdîn Benî Ali Şeyhi Şeyh Sâlih Meyûb Efendilere dördüncü mecîdi nişanları verilmiştir (BA, İ.DUİT: 66/52).

Sonuç

Lazkiye, Nusayrîlerin en yoğun yaşadıkları şehirdir. Bilhassa sahilden uzak dağlık kesimlere yerleşip coğrafyaya uygun bir yaşam sürmüşlerdi. Yavuz Sultan Selim devrinde, Suriye’nin ele geçirilmesinden sonra Osmanlı hâkimiyeti altına giren Nusayrîler, I. Dünya Savaşı sonunda bölgenin Türk idaresinden çıkmasıyla bu kez Suriye’ye hâkim Fransız Mandasına tâbi olmuşlardı.

Osmanlı Devleti Lübnan'a tanımış olduğu muhtariyet nedeniyle bölge diğer yerlere nazaran daha gevşek bir idari yapıya sahipti. Zaten kullanılan belgelere bakıldığında bunu rahatlıkla görmek mümkündür. Lazkiye ve çevresindeki Nusayriler, gerek yaşadıkları hayat tarzı ve gerekse bu idare yapısı dolayısıyla hem askerlik vazifesini yerine getirme hem de vergi verme konusunda devlete sürekli sorun çıkarmış, komşu kaza ve köylere saldırılarda bulunmuş ve yol kesip adam öldürmüşlerdi.

Lazkiye Nusayrileri konusunda en ilgi çekici olan kısım Sünniliğe geçişleri olmuştur. Osmanlı Devleti, yapısı itibarıyla İslam çatısı altında bulunan inanç gruplarına müdahale etmemiş, onları ibadetlerinde serbest bırakmıştı. Nusayriler zaten daha önce de resmi işlemlerde Müslüman olarak kabul edilip muameleler bu yönde yapıldığı için, bu değişim gayrimüslimlerin ihtida etmesi gibi değerlendirilmemiştir. Bunu Hanefi mezhebine geçiş ve dolayısıyla Sünnileşmek olarak adlandırmak yerinde olacaktır.

Fakat misyonerlerin Suriye ve Lübnan'daki yoğun faaliyetleri dolayısıyla dikkatler ister istemez bu bölgeye çevrilmiştir. Zira bir kısım Nusayrilerin misyoner okulları vasıtasıyla Katolik ve bilhassa Protestan mezheplerine geçmeye başlaması Osmanlı Devletini de tedbir alma zorlamıştır. Bu bölgede okullar açılarak misyonerlerle rekabete girilmiştir. Hem bu okullar hem de bazı önemli din adamlarının telkinleri ile Nusayriler neredeyse toplu olarak Hanefi Mezhebine geçmiştir.

Lazkiye'de açılan okul ve mescitlerin halkı İslam dini konusunda bilgilendirme ve bilinçlendirmede çok da başarılı olduklarını söylemek mümkün değildir. Buralara tayin edilen imam ve muallimler yeterli donanıma sahip olmadıkları için; Sünniliği Nusayrilere samimiyetle benimsetme gayreti yerine, bölge halkının Nusayrilere olan olumsuz nazarı ile yaklaşmış ve bu nedenle yer yer olumsuz etki bile yaratmıştır.

Osmanlı yöneticileri ve padişah aslında meseleyi hep önemsemiş, ellerinden gelen gayreti göstermişlerdi. Dönemin ekonomik şartları dikkate alındığında görülüyor ki bu kadar okul ve mescidin inşası ve bunlara muallim ve imam tayin edilmesi epey bir parayı gerektiriyordu. Yeri geldiğinde padişahın kendi kesesinden para aktararak inşaatların bitirilmesini sağlaması bu anlamda dikkat çekicidir.

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve Lazkiye'nin de içinde bulunduğu bölgenin savaşın içinde yer alması ister istemez Nusayrilere yönelik uygulanan projenin zararına sonuçlar getirecektir. Savaş sırasında bir kısım Nusayri önderlerine devlete sadakatleri dolayısıyla nişanlar verilmesi bile aslında meselenin ne kadar önemsendiğini gösterir.

Osmanlı Devleti'nin bütün bu çabalarına rağmen Nusayriler konusunda istenen hedefe ulaşamamış, savaş sonunda Lazkiye'nin Fransızların hâkimiyeti altına girmesi bu büyük projeyi sonuçsuz bırakmıştır.

KAYNAKÇA

NOT: Araştırmada kullanılan arşiv belgelerine bkz. Ali Sinan Bilgili-Selahattin Tozlu-Uğur Akbulut-Naim Ürkmez (2010), *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler*, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay.

Aksın, Ahmet. (2002). “Kur’a-i Şer’iye Usulünün Harput ve Çevresinde Uygulanması ve Karşılaşılan Tepkiler”, XIII. Türk Tarih Kongresi, III/II, (Ankara 4-8 Ekim 1999), 1-8.

Altundağ, Şinasi. (1944). “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Suriye’de Hâkimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı”, *Bellekten*, VIII/30, 231-243, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Buzpınar, Şit Tufan. (2003). “Lazkiye”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27, 117-118.

BVS/1310. *Sâlnâme-i Vilâyet-i Beyrut*, Beyrut.

Çadircı, Musa. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: Tarih Kurumu Yayınevi.

Çakar, Enver. (2003) “XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, S.1, 351-374.

Dearborn, Henry Alexander Scammell. (1819). *A Memoir on the Commerce and Navigation of the Black Sea, and the Trade and Maritime Geography of Turkey and Egypt*, II, Boston.

Elisséeff, N. (1986) “Ladhikiyya”, *The Encyclopaedia of Islam*, V, 589-593, Leiden: E.J. Brill.

Hartman, Martin. (1882). “Das Liwa el-Ladkidje und die Nahiye Urdu”, *Zeitschrift des Deutschen Palaestina-Vereins*, XIV, 151-255.

Heyd, W. (2000). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Holt, P.M. (2007). *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Karpat, Kemal. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikler*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Küçük, Cevdet. (1994). “Osmanlı İmparatorluğu’nda “Millet Sistemi” ve Tanzimat”, *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler*, 13-23 Ankara: Tarih Kurumu Yayınevi.

Ortaylı, İlber. (2004). “Alevilik, Nusayrılık ve Bâb-ı Âli” *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler ve Nusayriler*, 35-46, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Öz, Mustafa. (2004). “Nusayrîyye”, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler ve Nusayriler*, 181-193, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Robinson, George. (1837). *Three Years in the East: Being the Substance of a Journal Written During a Tour and Residence in Greece, Egypt, Palestine, Syria and Turkey in 1829, 1830, 1831 and 1832*, London.

Runciman, Steven. (1987). *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, çev. Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

- Sakin, Orhan. (2008). Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu, İstanbul: Ekim Yayınları.
- Sevim, Ali. (1995). Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Talhamy, Yvette. (2008). "The Nusayri Leader Isma'il Khayr Bey and the Ottomans (1854-1858)", *Middle Eastern Studies*, Vol. 44, No. 6, 895-908.
- Ülman, A. Halûk. (1966). 1860-1861 Suriye Buhranı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Volney, C. Francois. (1805/). *Travels Through Syria and Egypt, in the Years 1783, 1784 and 1785*, II, London.

NUSAYRÎLİKTE HIZIR İNANCINA AIT GÖRÜNTÜLER

Adak Kurbanı: Yemek Hazırlayan Kadınlar (H.Türk Arşivi)

Çok Makamlı Hızır Türbesi (H.Türk Arşivi)